

Motion till riksdagen 2020/21:3929

av **Karin Rågsjö m.fl. (V)**

med anledning av prop. 2020/21:132 En förnyad strategi för politiken avseende alkohol, narkotika, dopning, tobak och nikotin samt spel om pengar 2021–2025

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att specifika insatser riktade till barn och unga i riskzonen bör göras till ett långsiktigt mål och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att särskilda program bör utvecklas i syfte att förebygga barns och ungas användning av narkotika, dopningsmedel, tobak och nikotinprodukter eller spel om pengar och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att möjliggöra en tydlig mätning av socialdemografiska förutsättningar för att få tillgång till reell vård och därigenom en jämlik hälsa och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att Sverige endast bör delta i internationella samarbeten som har ett tydligt folkhälsoperspektiv och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att ett nationellt kunskapscentrum för insatser mot narkotikarelaterade skador och dödsfall, med tillhörande kunskapsråd, bör inrättas och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att knyta ett forskningsråd till ANDTS-politiskt forum och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att Folkhälsomyndigheten ska ha ett kansli som tar fram en genomförandeplan för förebyggande verksamhet samt sprider forskning inom området och tillkännager detta för regeringen.

8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att skapa förutsättningar för helhetssyn och samordnade insatser för personer med samsjuklighet och tillkännager detta för regeringen.

2 Inledning

Dagens politik på ANDTS-området om alkohol, narkotika, dopning, tobak och nikotin samt spel motsvarar inte hur kunskap och behov har utvecklats under de senaste åren. Att lagstiftningen inte är anpassad till behoven leder till bristande resurser för de som behöver och ojämlikhet mellan olika delar av landet. Beroende är en komplex problematik som kräver olika typer av insatser beroende på omfattning och social situation. Ett ofta eftersatt område är stöd i återhämtning och integrering i samhället efter en tids beroende. Många far illa och de metoder som används inom socialtjänst och beroendevård utgår inte alltid från evidens, kunskap och beprövad erfarenhet. Tidig upptäckt och kort rådgivning är effektivt för att förhindra en negativ utveckling, men de insatserna är sällan systematiserade, vilket leder till ojämna vård- och behandlingsinsatser.

Vänsterpartiet anser att grundstenen för att möta beroende är en väl utbyggd välfärd, solidariskt finansierad utan privata vinstintressen. Beroende är inget som uppstår isolerat, utan sociala och psykosociala faktorer har en stor påverkan. En framgångsrik beroendevård måste därför inkludera både beroendet och individens sociala situation.

Ett förebyggande folkhälsoperspektiv är centralt för att beroendevården ska leda till lösningar på lång sikt. Detta innebär att ha en alkoholpolitik med utgångspunkt i totalkonsumtionsmodellen, en tobakspolitik som baserar sig på riskanalys samt i övrigt en politik inom ANDTS-området som utgår från forskning och evidens.

3 Barn, unga och jämlika förutsättningar

Barn till föräldrar med beroende och/eller psykisk ohälsa far ofta illa och löper högre risk att själva utveckla beroende och psykisk ohälsa. Dessa barn kan ha behov av särskilda stödåtgärder.

Enligt en tidigare studie som gjorts av Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) visade att de barn som uppvisade symtom erbjöds stöd i högre utsträckning än de som inte gjorde det, vilket indikerade att inte alla barn som växer upp i missbruksmiljöer uppmärksammades. Vidare syntes att stödinsatser inte heller sattes in tidigt som en preventiv åtgärd utan först senare när barnen blivit äldre och då utifrån deras eget beteende. Frågan har lyfts av flera organisationer och föreningar inom området och det har framförts som angeläget att erbjuda alla barn tillhörande målgruppen anpassat stöd tidigt.

Socialstyrelsen har under ett antal år i enlighet med tidigare ANDTS-strategier arbetat med att stärka stödet till bl.a. barn i familjer med beroende, men målet att barn som anhöriga ska få adekvat stöd och hjälp har inte uppnåtts. I det arbete som har bedrivits finns t.ex. stödgrupper som har utvärderats med god effekt. Att i så hög utsträckning som möjligt förebygga ett framtida beroende hos barn och unga i riskzon är en investering, både för individen och för samhället. Särskilt prioriterat är detta utifrån vetenskapen om att vuxna barn till missbrukare löper fyra till sju gånger större risk för

eget missbruk senare i livet och att för tidig död är två till tre gånger vanligare för dessa personer. Vart fjärde barn som växer upp i familjer med beroendeproblem går dessutom ut grundskolan utan gymnasiebehörighet, vilket är dubbelt så många som i andra familjer. Den enskilt största förebyggande betydelsen har en fungerande jämlik förskola och skola där målet är att samtliga elever går vidare från grundskolan till gymnasiet. Att misslyckas i skolan är en tydlig indikation på en ökad risk för beroende. Barns rätt till eget stöd är en fråga som Vänsterpartiet tidigare lyft, bl.a. i motion 2020/21:169.

Med anledning av ovanstående är det viktigt att specifika insatser riktade till barn och unga i riskzon görs till ett långsiktigt mål i den förnyade ANDTS-strategin. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Det förebyggande perspektivet ska utgå från ett bredare folkhälsoperspektiv. Det finns ett stort behov av att hitta arbetssätt för att tidigt upptäcka om det finns ett begynnande eller utvecklat missbruk bland unga. Ett stort antal personer inom kommun, region, myndigheter och civilsamhälle möter barn, unga och unga vuxna dagligen och kan därmed ha en viktig roll i att uppmärksamma problemen. Många behöver dock en ökad kunskap om risk- och skyddsfaktorer. I regeringens proposition 2020/21:132 övervägs att stärka det förebyggande arbetet mot narkotika. Vänsterpartiet är positivt till det men saknar konkreta förslag på hur detta ska ske. Önskvärt hade varit ett specifikt material som angav en tydligt förebyggande strategi riktad till barn och unga, detta då inga kraftfulla förebyggande åtgärder hittills har vidtagits för att nå unga utsatta eller beroende. Av den anledningen behöver särskilda program utvecklas i syfte att förebygga barns och ungas användning av narkotika, dopningsmedel, tobak och nikotinprodukter eller spel om pengar. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Vänsterpartiet vill satsa på att stärka det folkhälsoarbete som syftar till att få en jämlik folkhälsa. Det finns en ojämlikhet mellan olika socioekonomiska grupper, och hälsa blir därmed en tydlig jämlikhetsfråga. Det mest effektiva sättet att minska framtidens vårdbehov är ett bra förebyggande och hälsofrämjande arbete. Särskilt viktiga att uppmärksamma är de grupper som löper störst risk att drabbas av ohälsa, i syfte att kunna planera för deras framtida tillgång till vård och omsorg. För att kunna synliggöra detta och arbeta för förändring behöver vård- och omsorgsinsatser kunna mätas och följas upp. Det är viktigt att statistik förs över de faktorer som leder till ojämlikhet eftersom det i sin tur får konsekvenser för människors hälsa. Att göra en genomlysning av förutsättningarna för tillgång till vård och behandling inom ANDTS-området anser Vänsterpartiet är viktigt såväl som att t.ex. följa utvecklingen av antalet personer som får behandling på behandlingshem, antalet avgiftningsplatser i regionerna uppdelat på kvinnor och män, unga vuxnas förutsättningar att få vård och behandling osv. Att särskilt lyfta kvinnors situation och utsatthet utifrån alkohol- och drogprevention är angeläget, och här saknas ett genusperspektiv. Vänsterpartiet önskar att det tydligare hade angetts i den förnyade ANDTS-strategin vilka incitament som ökar jämlikheten.

Med anledning av ovanstående är det viktigt att möjliggöra en tydlig mätning av socialdemografiska förutsättningar för att få tillgång till reell vård och därigenom en jämlik hälsa. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4 Solidarisk alkoholpolitik

Vänsterpartiet står för en solidarisk alkoholpolitik som innebär att vi anser att tillgängligheten av alkohol ska vara begränsad genom höga skatter, ett starkt systembolag och inte minst strängare regler för privatinförsel. Alkohol är ett av våra största folkhälsoproblem. Ju mer alkohol som konsumeras, desto större blir skadorna.

En lägre totalkonsumtion innebär att den alkoholrelaterade ohälsan och dödligheten minskar. Det gäller både enskilda personer och befolkningen i stort, och skadorna drabbar även dem som inte dricker alkohol. Alkohol är ingen vanlig vara, vilket innebär att vinstintresse och konkurrens ska hållas borta från handel med alkohol. Vi måste bekämpa den ökande konsumtionen och återskapa den restriktiva alkoholpolitiken som har sin grund i ett folkhälsoperspektiv och som är solidarisk i stället för egoistisk.

Sverige behöver återupprätta en alkoholpolitik som utgår från totalkonsumtionsmodellen där tillgänglighet och pris är de viktigaste instrumenten för minskad alkoholkonsumtion. Ett främjandeförbud för distanshandel med alkohol bör införas i Sverige. Det innebär att ta bort möjligheten för företag att gå förbi monopolet och förmedla alkohol via t.ex. internet direkt från försäljare till privatpersoner. Annars riskeras Systembolagets monopol både i praktiken och från en EU-rättslig synvinkel. Ett sådant förbud finns redan i den svenska lotterilagen, som har accepterats av EU-domstolen. Utan ett förbud kan kommersiella aktörer i Sverige förmedla och främja försäljning av alkohol på distans. Ett förbud mot främjande av kommersiell försäljning föreslogs i Alkoholleveransutredningen 2014 men har inte genomförts. Vänsterpartiet har tidigare framfört förslag om en lagändring om främjandeförbud för distanshandel med alkohol. I dag finns inga restriktioner och det kan locka fram olika typer av affärsverksamheter som riskerar att urholka det svenska alkoholmonopolet. Svenska företag, alltifrån livsmedels-handlare med fysiska butiker till nätbutiker med hemleverans, skulle i dag kunna ha s.k. showrooms med alkoholdrycker som kan köpas från utlandet där kunden kan få hjälp med att beställa varor över nätet, ordna transport samt anmäla alkoholskatten till Skatteverket. De senaste åren har nya typer av försäljningsverksamheter dykt upp i Sverige, vilket riskerar att undergräva monopolet och därmed i slutändan även Sveriges restriktiva alkoholpolitik. Vänsterpartiet har tidigare påtalat behov av att regeringen utreder införandet av restriktioner mot kommersiell förmedling av alkohol som riskerar att undergräva detaljhandelsmonopolets rättsliga ställning.

5 Utvärdering, implementering och vetenskap

Vänsterpartiets narkotikapolitik vilar på två ben. Det behövs ett kraftfullt arbete mot narkotika samtidigt som människor med beroende inte ska stigmatiseras. Det är positivt att det inte är lika socialt accepterat i Sverige att bruka narkotika som i många andra länder, men kriminaliseringen bidrar till ett repressivt synsätt på personer med beroende. Många stämplas som brottslingar och straffas i stället för att få vård och behandling.

FN, som tidigare har kritiserat den svenska narkotikapolitiken, uppmanar samtliga medlemsstater att avkriminalisera narkotikabruk eftersom de har sett att en bestraffande narkotikapolitik inte minskar vare sig införsel, tillgång eller brukande. Förutom att en avkriminalisering av eget bruk skulle innebära en mer human och långsiktig narkotikapolitik skulle den öppna upp för en mer effektiv brottsbekämpning. Med dagens lagstiftning finns det en uppenbar risk att polisen lägger mer resurser på att beivra brotts-

lighet som rör eget bruk än på de grovt kriminella som tjänar stora pengar på narkotikaförsäljning. Det är viktigt att Sverige håller sig informerat om länders hållning och politiska riktning inom ANDTS-rådet samt utbyter erfarenheter, men det är av stor vikt att Sverige endast deltar i internationella samarbeten som har ett tydligt folkhälsoperspektiv. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

I regeringens proposition 2020/21:132 anges den nationella strategin nu efter tio år vara väl förankrad hos myndigheter, organisationer, kommuner och regioner samt att den utgör ett viktigt verktyg för ett samlat arbete på nationell, regional och lokal nivå. Vidare står det att det är en framgångsfaktor att strategin omfattar hela befolkningen och sträcker sig från prevention till vård och behandling och består av både tillgänglighetsbegränsande och efterfrågebegränsande insatser. Vänsterpartiet ställer sig frågande till hur det går att veta att strategin är framgångsrik. Det framgår inte om och hur vården blivit mer tillgänglig, om färre avlidit i alkohol- och narkotikarelaterade dödsfall eller om färre ungdomar utvecklat ett beroende. Vår uppfattning är att regeringen och tidigare regeringar konsekvent ignorerat den höga narkotikadödligheten. Totalt sett ökade dödligheten i läkemedels- och narkotikaförgiftningar bland personer 15 år och äldre med 79 procent under perioden 2006–2018. Det finns behov av både utveckling och spridning av metoder samt uppföljning av dödlighet och andra konsekvenser. Ett nationellt kunskapscentrum för insatser mot narkotikarelaterade skador och dödsfall, med tillhörande kunskapsråd, bör därför inrättas. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Ett problem som Vänsterpartiet ser det är att ingen utvärdering gjorts av de två tidigare ANDTS-strategierna som skulle kunna ge en vägledning för hur en förnyad strategi bör utformas. Riksdagen har efterfrågat en utvärdering av den svenska narkotikapolitiken. Detta låter sig nu väntas på då den brutits ut ur propositionen och fortfarande är under beredning. Rimligt hade varit att få ta del av en utvärdering för att kunna ta ställning till nu föreslagna ANDTS-strategi. Ett av de få konkreta förslagen är att polisinsatserna ska skärpas. Antalet tvångsprov av kroppsvätskor för att konstatera konsumtion av narkotika och lagföringar, varav de flesta är just för konsumtion och mindre innehav, har aldrig tidigare varit så stort som under 2020. I propositionen saknas uppgifter om huruvida polisens insatser anses ha haft någon positiv effekt på problematiskt bruk av narkotika. Vänsterpartiet vill framhålla, mot bakgrund av de stora resurser som läggs på att lagföra narkotikabrott, att alkohol är det största folkhälsoproblemet samtidigt som få prövar narkotika första gången utan att vara berusade. Generellt gäller även att det i proposition 2020/21:132 inte tas upp kontrollkostnader, antalet poliser som utför kontroller på gatunivå, diskriminering utifrån klass och etnicitet, det stigande antalet falskt negativa prov, det ökande antalet dömda för narkotikabrott i fängelse och likaså det stigande antalet personer i fängelse som anses ha ett problematiskt bruk av narkotika samt det lidande rättsväsendets insatser innebär för gamla brukare som anser sig använda narkotika för självmedicinering. Att en utvärdering av den nationella strategin är viktig är inte bara Vänsterpartiets åsikt. De organisationer och föreningar inom området som har formulerat den s.k. skuggstrategin har efterlyst att målen i ANDTS-strategin måste vara mätbara och följas upp regelbundet. Detta är viktigt för att ”kunna vidareutveckla och eventuellt planera om insatser under såväl som efter avslutad strategiperiod”. I proposition 2020/21:132 bedömer regeringen att strategin ska utvärderas årligen, vilket Vänsterpartiet välkomnar. Ytterligare en förbättring som skulle kunna göras är att koppla handlingsplaner till respektive långsiktigt mål i strategin som också skulle utvärderas årligen, i syfte att konkretisera vad som ska uppnås.

Av propositionen framgår vidare att regeringen överväger att inrätta ett ANDTS-politiskt forum som ska utveckla och sprida kunskap samt kvalitetssäkra, implementera metoder och göra systematiska uppföljningar. Vänsterpartiet är positivt till ett sådant forum men vill poängtera vikten av att ha en pluralistisk ingång där de organisationer och forskare som ska ingå i forumet har en bred bas och bakgrund. Ett forskningsråd bör därför knytas till ANDTS-politiskt forum. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Endast metoder som bygger på kunskap, beprövad erfarenhet och evidens ska erbjudas personer med beroende eller risk för att utveckla beroende, och särskilt fokus bör vara på förebyggande insatser. I synnerhet bör nationella program utvecklas i syfte att ge stöd till unga vuxna som befinner sig i riskzon. Det är också viktigt att personer med beroende får tillgång till ett brett spektrum av åtgärder. Hälsoupplýsningar är en efterfrågad åtgärd som ryms inom regionernas uppdrag att bedriva hälsokommunikation gentemot olika målgrupper i samhället. Att implementering av metoder fungerar ändamålsenligt är nödvändigt på regional och lokal nivå och här har ANDTS-samordnare en viktig uppgift att fullgöra som skulle kunna kopplas till Folkhälsomyndigheten. Det betonas enligt den s.k. skuggstrategin ”att analyser är en väsentlig del i ett proaktivt preventivt förhållningssätt där analysresultat snabbt vävs in i bedömningar av hur insatser ska utformas och verksamheter styras”. Detta håller Vänsterpartiet med om. Folkhälsomyndigheten ska ha ett kansli som tar fram en implementeringsplan för förebyggande verksamhet samt sprider forskning inom området. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6 Samsjuklighet

För personer med beroende är det vanligt att ha flera hälsoproblem samtidigt. Ofta handlar det om beroende i kombination med psykisk ohälsa. I regeringens proposition 2020/21:132 påpekas att huvudmännen, dvs. kommunen och regionen, har ett gemensamt ansvar för att träffa överenskommelser om samverkan. Det har framförts flera gånger tidigare att samarbetet och ansvaret brister och risken är därför stor att personer bollas fram och tillbaka mellan hälso- och sjukvård, psykiatri och socialtjänst i stället för att få den hjälp som de behöver. I juni 2018 tillsatte regeringen en särskild utredare med uppdrag att se över hur insatser för personer med samsjuklighet skulle kunna ske mer samordnat. För Vänsterpartiet var det en mycket efterlängtd tillsättning.

I uppdraget ingick bl.a. att komma med förslag på hur ansvaret för personer med samsjuklighet skulle kunna samlas hos en huvudman. En punkt som lyftes i utredningen var att förflyttning av behandlingsansvaret till regionerna skulle öka förutsättningarna för att skapa en mer likvärdig vård och omsorg för personer med samsjuklighet. De flesta personer med missbruk eller beroende ville också helst söka hjälp inom hälso- och sjukvården och inte inom socialtjänsten. I de flesta jämförbara länder organiseras vården annorlunda än i Sverige. De har också lägre dödstal. Av EU:s 28 länder har sjukvården i 25 länder ett samordnat behandlingsansvar. Endast Sverige och två andra länder har kvar parallella huvudmän. För Vänsterpartiet är det en angelägen fråga att vård och behandling ges som en sammanhållen insats till personer över 18 år från regionernas beroendeheter. Det behöver i högre grad skapas förutsättningar för helhetssyn och samordnade

insatser för personer med samsjuklighet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Vidare anges i regeringens proposition 2020/21:132 att det för att motverka tillgång till narkotika på särskilda ungdomshem och LVM-hem har getts i uppdrag till Statens institutionsstyrelse (Sis) att redovisa åtgärder för att förhindra insmuggling av narkotiska preparat. Utan att göra ett särskilt yrkande i den frågan vill Vänsterpartiet ändå påtala behovet av ökad kvalitet, gällande både kompetens och arbetsmetoder inom Sis särskilda ungdomshem, speciellt för de intagnas problematik vad gäller psykiatriska diagnoser i kombination med riskbruk eller beroende. Det råder brist på vård- och behandlingsmöjligheter för barn och unga med drogrelaterad problematik.

Ett alternativ till institutionsvård är behandlingsfamilj med ett förstärkt stöd, där familjehemsföräldrarna har genomgått en specialutbildning. Behandlingsfamiljen tar bara emot en person i taget, och kontakten med andra unga som har liknande problem blir därmed mer begränsad än vid vård på institution. Forskning visar att jämfört med placering på institution leder placering i en sådan behandlingsfamilj till mindre kriminalitet och färre intag på låst avdelning. De unga som bott i behandlingsfamilj verkar också i mindre grad ha psykisk ohälsa och använda mindre narkotika än de som placerats på institution. Nya alternativa placeringsformer för barn och unga med beroende och psykisk ohälsa bör tas fram och behandlingsfamiljer med förstärkt stöd bör prioriteras framför institutionsvård.

Karin Rågsjö (V)

Ida Gabrielsson (V)

Maj Karlsson (V)

Vasiliki Tsouplaki (V)

Momodou Malcolm Jallow (V)

Daniel Riazat (V)